

КЗ «ОУНБ ім. Олега Ольжича»
Житомирської обласної ради
Науково - методичний відділ



Памво Беринда – укладач першого українського словника

*(Інформаційний лист-екскурс
до 450-річчя від дня народження П. Беринди)*



Житомир 2020

Памво Беринда – укладач першого українського словника: інформаційний лист-екскурс до 450-річчя від дня народження П.Беринди [Текст] / КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О.Ольжича» Житомирської обл. ради; уклад. О. Ковальчук, ред. Г. Врублевська. – Житомир, 2020. – 13 с.

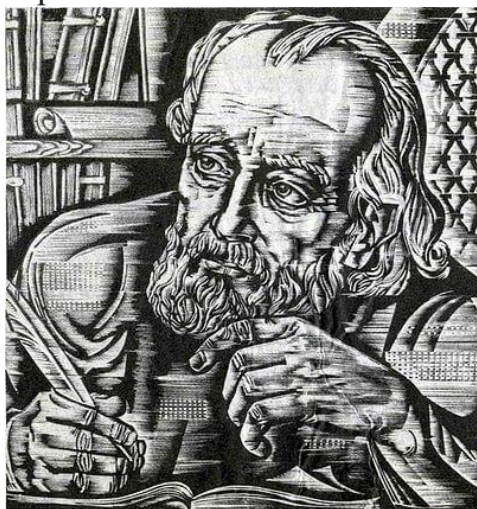
Видання присвячене 450-річниці з дня народження видатного діяча української культури I половини XVII століття Памво Беринді і містить відомості про діяльність та творчу спадщина вченого. Окрема увага у виданні приділена значенню «Лексикона славенороського» – першого великого друкованого словника української мови, який побачив світ у 1627 році в друкарні Києво-Печерської Лаври.

*©Житомирська обласна
універсальна
наукова бібліотека ім. О. Ольжича
Уклад. О. О. Ковальчук
Ред. вип. Г. Й. Врублевська*

*“Не бійтєсь заглядати у словник:
це пишний яр, а не сумне провалля...”*

М. Т. Рильський

Памвó Беринда — діяч української культури, енциклопедист, мовознавець, лексикограф, письменник, поет, друкар і гравер, православний чернець, видатна постать культурно-освітнього руху Галичини та України першої половини XVII століття.



Відомості про життя Памво Беринди досить обмежені. Видатний вчений не залишив про себе майже ніяких біографічних даних — крім його друкарської та просвітницької діяльності відомі лише написані ним вірші, передмови й післямови до виданих книг, гравюри. Дотримуючись архаїчної традиції, за якою майстер розглядав власну працю як служіння Богові, а тому не підкреслював авторства, він приховував своє ім'я за вміщеною у деяких виданнях монограмою «ПБМ», що розшифровується як «Памво Беринда — монах»

(або майстер).

Його справжнє ім'я — Павло. Народився у середині XVI ст. в селі Чайковичі на Самбірщині, тепер Львівська область. Про те, де навчався, існують тільки здогадки. За однією версією — в одному з монастирів на Покутті, за другою — у львівській братській школі, за третьою — аж у Єрусалимі. Свою кар'єру Павло Беринда розпочав як гравер-художник. Припускають, що майстерність у цьому ремеслі він удосконалював у Кракові.

Памво Беринду, ймовірно, добре знав львівський єпископ Гедеон Балабан, котрий не приєднався до унії і, залишившись у православ'ї, розгорнув активну видавничу діяльність. З його допомогою Львівське братство викупило залишену після смерті Івана Федорова друкарню. Однак погіршення взаємин між владикою і братством призвело до того, що він влаштував власну друкарню в єпископському маєтку Стратині (поблизу Рогатина); очолив друкарню небіж єпископа Федір Балабан. У 1604 р. тут побачив світ Служебник, а у 1606 р. — Требник (збірник богослужбових текстів і молитов на певні таїнства).

Працюючи у друкарні Федора та Гедеона Балабанів, Беринда вирішив зібрати й витлумачити живою мовою книжні старослов'янські слова. Саме під час роботи у стратинській друкарні П. Беринда і розпочав укладання «Лексикону славенороського», близьким за змістом до енциклопедичного словника.

Паралельно вчений викладав у Львівській братській школі, використовуючи відомі твори українських педагогів того часу, зокрема працю «Про виховання чад», а також різні граматики та букварі. Водночас Памво Беринда писав і видавав свої вірші (1616), які використовувались у навчальному процесі. Його «Різдвяні вірші — книжечка, що перед дітьми є декламована», була першою в Україні п'єсою. В її постановці брали участь учні Львівської братської школи. Декламація супроводжувалась співами. Самовідданий захист видатним просвітителем Стефаном Зизанієм прав українського народу надихнув Памво Беринду на створення віршів «На Стефана першомученика», де в образі євангельського мученика Стефана проведено аналогію з боротьбою Стефана Зизанія.



Василій Великий. Гравюра з Требника. Стрятин, 1606.

Виховне та патріотичне значення мали й інші твори вченого. Памво Беринда виконував у Стрятині друкарські роботи, створював гравюри, робив літературні переклади. У 1613р. (приблизно) – постригся у ченці, прийняв ім'я Памво.

Після смерті Балабанів (1617 р.) Памво Беринда переїздить до Києва. З його допомогою верстати, шрифти і орнаменти друкарні купив засновник київського друкарства архімандрит Єлисей Плетенецький. Саме він і запросив до Києва Памво Беринду. В цей період у Києві формувався гурток видатних просвітителів, письменників, учених, перекладачів, які приїздили з різних куточків України. У співпраці з ними шліфувався непересічний

талант П. Беринди.

Разом з братом понад десять років працював у Києві і Степан Беринда. У Києві брати Беринда спільно з Захарієм Копистянським виправляли «Анфологійон» (збірник церковних служб), перекладений на слов'яноноруську мову Іовом Борецьким (1617-1619).

У 1620 р. він став протосингелом (головним друкарем), а згодом – архітипографом (завідувачем) Києво-Печерської друкарні. Цей титул надавався в Європі найвидатнішим друкарям.

У 1623 р. вони здійснили київське видання «Бесід» Іоанна Златоуста й «Послань» апостола Павла, які перекладав з грецької сам Памво Беринда. В українській прозі початку XVII ст. виникла досить багата жанрова галузь — посвяти, передмови та післямови до друкованих книжок. Памво Беринда зазначав: «Не обыче бо дело, художеством типографским произведенное, без заступника в свет исходити». Заступника друкарі шукали в особі митрополита, архімандрита, царя, гетьмана чи просто заможної і впливової людини, схильної сприяти розвитку культури. Іноді посвята мала дидактичний характер — застерігала читача від зради батьківщини й віри, нагадувала про подвиги

предків. З-поміж тогочасних книжників великий хист у цьому жанрі виявили брати Беринда, Герасим Смотрицький, Антоній Радивилівський.

У 30-ті роки XVII ст. в Києво-Печерській друкарні було видано кілька панегіриків, присвячених архімандритові, а згодом митрополитові Петру Могилі. Написані за його життя, ці панегірики мали урочистий характер. В 1630 р. Петрові Могилі було піднесено великий хвалебний твір (264 віршовані рядки), в останні 2 рядки якого вкраплено ім'я Памво Беринди, одного з авторів.

Найголовнішою працею Памво Беринди став «Лексіконъ славеноросскій і именъ тълкованіє» (Лексикон словеноросський), до якого ввійшло більш як 7 000 слів і над яким вчений працював 30 років. Цей словник є найбільшим досягненням староукраїнського словникарства. Словник було видано в 1627 р. в друкарні Києво-Печерської лаври.

Вперше український друкований словник вийшов у 1596 року у Вільні (тепер столиця Литви Вільнюс). Видав його письменник і богослов родом із Галичини Лаврентій Зизаній. Це не була окрема книжка, а лише доповнення до букваря "Наука до читання й розуміння письма словенського". Додаток-словник мав назву "Лексис, сиріч реченія, вкратце собрани. З словенського язика на простий руський діалект істолкований". У ньому із церковнослов'янської було пояснено народною мовою 1061 слово.

Памво Беринда цінував церковнослов'янську мову – словенську, словеноруську, як він її називав. Та усвідомлював: тогочасному українцеві вона була малозрозумілою. Тому вважав, що до справ церковних треба залучати й живу народну мову. Він першим осмілився вголос сказати, що «широкий и великославний язик словенский трудности до верозумія многіи в собі маєть, зачѣм і сама церковь російська многим власним синам своїм в огиду приходить». У ту пору серед київських учених «російський», «руський» вживалося у значенні «український», «литовський» – «білоруський», а «московський» — у теперішньому «російський». На 475 сторінках «Лексикону» перекладено або витлумачено українською мовою 6 982 слова.

Безперечно, поява словника типу «Лексикону» (повна назва «Лексикон словеноросскій і именъ толкованіє») була зумовлена потребами тогочасного культурного й релігійного життя України. Переклади Святого письма українською мовою, що з'являлися з середини XVI ст. (наприклад, Пересопницьке Євангеліє, Крехівський Апостол та ін.) наприкінці сторіччя припиняються.

У літературній полеміці з католицькою церквою, яка посилювала свій вплив на українських землях, вкрай необхідною була книжна мова. Нею і стала церковнослов'янська, що мала давні традиції.

У тогочасному користуванні було чимало літератури цією мовою,



хоч безліч слів і форм її становили неабиякі труднощі для читача. У братських школах викладали окремі дисципліни церковнослов'янською мовою, вивчали її як окремий предмет. Саме тому перекладний церковнослов'янсько-український словник був необхідний як учням, викладачам братських шкіл, так і досить широким колам. Сам П. Беринда пояснював причини, які спонукали його до праці над словником у присвяті Дмитру та Данилові Федоровичам Балабанам, вміщеній перед текстом «Лексикону». Він зазначав, що церковнослов'янську мову навіть освічені люди не розуміють повною мірою, а певні політичні і церковні кола нехтують нею.

П. Беринда підкреслював першочергове значення церковнослов'янської мови для поширення грамотності, називав її «великою», адже саме вона використовувалась у церковних гімнах, перекладених з грецької, та у літургіях. «Лексикон» є результатом майже тридцятирічної наполегливої, копійної праці П. Беринди — видатного діяча української культури XVII ст. Він залишився в історії не лише як талановитий лексикограф, а й як поет, перекладач, редактор, друкар і гравер, людина дійсно енциклопедичної освіченості.

Існує думка, що словник П. Беринди первісно мав завершувати нове видання Біблії, яке запланував здійснити Ф. Балабан. Пізніше, коли задум цей не було втілено, П. Беринда наче б то переробив свій словник, пристосувавши його до практичних потреб. Однак аналіз 172 посилань у «Лексиконі» свідчить, що П. Беринда не обмежувався лише церковнослов'янською лексикою, яка трапляється в тексті Біблії, а використав значний обсяг іншої літератури. Це дає підстави стверджувати: «Лексикон» з самого початку створювався як окреме, самостійне завершене видання, а не як додаток до іншого.

Працю П. Беринди відкриває присвята Дмитру та Данилові Федоровичам Балабанам, де автор наводить окремі факти бібліографічного характеру, зокрема відомості про роботу над словником. Передує присвяті вірш Т. Земки — типовий зразок українського панегірика XVII ст. За присвятою вміщено власне текст словника — майже 7000 статей. Вони поділені на дві окремі частини: першу — перекладений словник та другу — словник іншомовних слів, загальних назв і власних імен, які вживались у тогочасній літературі. Хоча сам автор досить чітко поділив текст на дві частини, у змісті першої ми бачимо окремі слова іншомовного походження, а в другій трапляється й церковнослов'янська лексика. Загалом дві частини «Лексикону» мають елементи тлумачного, етимологічного й енциклопедичного словників (останнє дало підстави дослідникам українських енциклопедій вважати «Лексикон» П. Беринди першим українським енциклопедичним виданням. Завершує словник післямова, яка наводить цікаві факти і має важливе значення для вивчення історії та

джерел праці.

Опрацьовуючи матеріали до «Лексикону», П. Беринда широко користувався виданими раніше лексикографічними дослідженнями (азбуковниками, а також «Лексисом» Л. Зизанія, що у повному обсязі увійшов до складу словника), рукописними і



друкованими текстами творів інших авторів (наприклад, Біблією Х. Плантена, звідки запозичені окремі тлумачення в другій частині словника, глосами Ф. Скорини, творами Максима Грека та ін.). Стали у нагоді і так звані «произвольники» — указані перекладачами на берегах видань синоніми, можливі варіанти перекладу оригіналу, пояснення незрозумілих слів.

Однак «Лексикон» — оригінальна, самобутня праця. Якщо в попередніх лексикографічних дослідженнях, які мали переважно незначний обсяг, пояснювались і перекладались здебільшого випадково зібрані слова, то П. Беринда першим в історії української лексикографії уклав систематичний, досить великий словник, який було видрукувано окремим виданням. Особливо цінним є те, що тлумачення або переклади слів в обох частинах «Лексикона» наведені українською літературною мовою XVII ст. У передмові до свого словника Памво Беринда написав: «Я буду мати від нащадків подяку», але водночас згадував «огульників», які не дуже сприймали видання його словника. Ким були ці недоброзичливці — невідомо, але вважається, що не сприймали Беринду через сміливість перекладати релігійні тексти на мову простого люду.

Загалом структура словникової статті в «Лексиконі» П. Беринди така: реєстрове слово — тлумачення — переклад одним або кількома відповідниками. Автор наводить також приклади використання слів у різних діалектах української мови. Іноді замість перекладу вміщено лише пояснення значення слова, переважно енциклопедичного характеру (зокрема, таким є пояснення слова «кречет», де підкреслено різницю між кречетом і соколом). Зрозуміло, наведені П. Бериндою тлумачення, як і етимологічні довідки в другій частині словника, віддзеркалювали рівень тогочасної науки, певною мірою на них позначився й вплив теології. У першій частині «Лексикону» подані здебільшого пояснення церковнослов'янських і староруських слів, однак трапляються тут й українські слова (наприклад, «колиба», «рожа», «менший»). Найвність їх свідчить про те, що у XVII ст. не завжди чітко можна було провести межу між церковнослов'янською та живою українською мовою, які впливали одна на одну.



Реєстрові слова в «Лексиконі» розташовані в алфавітному порядку, відповідно до цифрових значень літер кириличного письма. Кожна сторінка вміщує два стовпчики з реєстровими словами та їх тлумачення або переклади. Стовпчики пронумеровано, над ними надруковано своєрідний колонтитул — дві-три перших літери реєстрового слова. Над правим стовпчиком вказано також початок першого слова наступної сторінки. Цікаво, що традиції «Лексикону», зокрема нумерація стовпчиків, а не сторінок, форма

колонтитулу, продовжені укладачами відомої Української Загальної енциклопедії, які прагнули спадковості в оформленні українських довідкових видань.

Серед тисяч слів «Лексикону...» значна частина пов'язана з питаннями виховання, освіти і навчання. Науку про виховання Памво Беринда називав старослов'янським словом «пестунство», пояснюючи з його допомогою термін «педагогія». Відповідно, вихователя вчений іменував «педагогом», «дітоводцем», «пестуном». Вчителя, якого в давньоруських та братських школах називали «дидаскалом», Памво Беринда називав «граматиком», «дяком», «дітоучителем». Освіта в нього — це «наука», «цвичение пильное зычливости какой, хитрости, фортели или ремеслу». Навчання ж визначалось як «цвичение», «навыкновение». Дидактика — наука, яка «нас ученейшими, або ведомшими, або мудрейшими чинит». У «Лексиконі...» наведено терміни і для визначення різних вікових груп: «пеленчатко», «немовлятко», «дитя», «дітище», «чадо», «отроча», «юноша».

Таким чином, у словнику Памво Беринди найважливіші педагогічні категорії були визначені достатньо чітко для свого часу. В «Лексиконі...» подається також тлумачення низки психологічних понять: думка, розум, пам'ять.

У другій частині словника наведені власні назви грецького походження — географічні, історичні, міфологічні; слова з інших мов, які ввійшли до літературної мови, а також подається їх переклад українською мовою. Кожне слово коментується, супроводжується словниковою статтею. Памво Беринда ставив мету пояснити «назвиська речей и имена власныи людей, пагорков, гор, лесов, рек и разных урочищ rozmaityх диалектов». У результаті «Лексикон...» поєднав у собі елементи енциклопедичного, тлумачного та етимологічного словників. Він був укладений на основі численних джерел: Біблії, творів Іоанна Дамаскіна, Іоанна Златоуста, Костянтина Філософа, Максима Грека, «Лексиса» Лаврентія Зизанія. У «Лексиконі...» згадуються Плутарх, Фулід, Арістотель. Подано багато відомостей з природничих наук.

Призначений для «спудеєв» (студентів), словник був посібником і для самостійного читання книг. Це зумовило його надзвичайно широке розповсюдження водночас зі зростаючим попитом. «Лексикон» П. Беринди неодноразово переробляли й широко використовували укладачі азбуковників XVII ст. Книга досить скоро стала рідкісною. Саме тому в друкарні Кутеїнського монастиря (поблизу Орші) 1653 р. побачило світ друге видання «Лексикону», що майже повністю зберігало авторський текст. Однак у цій книзі пропущено присвяту, вірш П. Земки, післямову автора, відсутні також ксилографії. Змінені й шрифти: грецькі слова, що в першій частині «Лексикону» набирали грецьким шрифтом, відсутні; латинські слова, первісно набрані готичним шрифтом, у виданні 1653 р. подані кирилицею.

Значення «Лексикону» П. Беринди — однієї з найкращих лексикографічних праць — важко переоцінити. Іван Огієнко зазначав, що «сама друкарська справа XVII сторіччя має велику вагу — вона допомогла Україні міцно звестися на ноги і визнати себе окремим народом».

Помер Памво Беринда 23 липня 1632 р, похований у Києво-Печерській лаврі. На жаль, його могила не збереглася. Надгробна плита містила епітафію:

«Памва Беринда, коректор книг і управитель типографії печерської, протосингел святого отця патріарха Єрусалимського, людина вчена, залишив «Лексикон словенороський» і по трудах чернечих, сповідничих і друкарських тут спочив».

У 2008 році в смт Єзуполі Тисменицького району Івано-Франківської області поруч із музичною школою було встановлено пам'ятник Памві Беринді.



Споруджений з ініціативи краєзнавця І. Драбчука на кошти уродженця селища, мецената В. Войцюка. Автор пам'ятника – відомий івано-франківський скульптор В. Довбенюк.

Встановлений у Єзуполі пам'ятник П. Беринді є одним із архітектурних акцентів довкілля. Бетонне, тоноване погруддя друкаря розміщене на високому трапецієподібному п'єдесталі зі штучного каменю. Скульптура відтворює Беринду як вченого ченця у зрілому віці: велике чоло, волосся, перев'язане стрічкою, густа борода, зосереджений погляд, благородний і задумливий вираз обличчя. Скульптор зобразив друкаря у вишиванці, підкреслюючи його українське походження.

Під погруддям розташоване стилістичне зображення каламаря з гусячим пером, що вказує на професію Беринди. На чоловому боці постаменту викарбувано друкарський знак лексикографа, під яким напис:

*«Чернець-друкар
Памво Беринда
60–70 р.р. XVI ст. – 1632».*

Під заставкою – анотаційний напис:

*«Великий син Галицької землі,
Вчений-лексикограф,
Автор знаменитого словника
«Лексіконъ славеноросскій и имень Тлъкованіє».*

Внизу постаменту викарбуваний інформаційний напис:

*«Пам'ятник споруджено на кошти патріота України,
вчителя, мецената Володимира Войцюка».*

Пам'ятник встановлений на спеціально облаштованому майданчику, чоловім боком повернутий до вулиць, передбачаючи кілька точок огляду. Площа довкола нього, як і доріжка, викладені тротуарною плиткою. Розташований на перетині транспортних і пішохідних маршрутів, з яких повністю розкривається його композиція.

Словник Памва Беринди «Лексіконъ славенноросскій і имень тълкованіє» відіграв важливу роль у розвитку не лише української мови, але й білоруської, російської, румунської, польської лексикографії.

Сьогодні, у час духовного злету українського народу, ми повинні черпати все краще з криниці його багатющого досвіду, у тому числі з історії книговидавничої справи, відроджувати минуле для розквіту в майбутньому.

З «Лексикону славеноросского і імен толкованія»

баня — крещеніє, ванна, лазня, милня

баснь — казка, байка, вимесел

безумствую — дурію, глупію

вран — ворон, крук, гайворон

врачебница — дом, где лічат и тиж аптика

д Ъ– ло — учинок, справа, робота, скуток

друг — приятель, товариш, учасник

жедаю — прагну

заимодавец — позичаючий кому, creditor; тот, которий позичает кому гроші

нищий — жебрак, недостатечний

обавляю — замовляю, поблажаю, заклинаю чарами

почерпало — каждая реч, що черпають нею: яко відро, конов, ковш

председатель — староста, урядник, тот, которий на першее місце засідаєт

препоясуюся — оперезуюся

птенец — дитя каждого птаха, голопупя, потятко

сребролюбіє — коханьєся в грошєх, лакомство, страсть плоти

хімера — коза, спереду лєв, а ззаду змій, а всередині хімера

юнота — дівчина, панянка, юнотка і молодиця.

Більш детальне висвітлення теми в нижче поданих джерелах:

<https://uain.press/articles/pamvo-berynd-a-ukladach-pershogo-ukrayinskogo-slovnyka-1072985>

<https://cutt.ly/pgDhjz>

<https://inlviv.in.ua/lviv/tayemnychyj-pamvo-berynd-a-bo-odyn-z-pershyh-slovnykiv-v-ukrayini>

Рекомендований список літератури

Творчість Памва Беринди

1. Беринда П. Вірші / Памво Беринда // Українська поезія кінець XVI – поч. XVII ст. / [упоряд. В. Колосова, В. Кречотень; авт. вступ. ст. В. Кречотень, В. Колосова]. – Київ, 1978. – С. 193 – 212.

2. Беринда П. Из "Лексикона..." [Освітній рух в Україні за часів литовсько-польської доби] / Памво Беринда // Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / за ред. В. Г. Кременя. – Київ, 2005. – С. 80–81.

3. Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука ; [відп. ред. К. К. Цілуйко] ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. – 272 с. – (Пам'ятки укр. мови XVII ст. Серія наук. л-ри).

4. Беринда П. Про рід Копистенских / Памво Беринда // Корені та парості: український генеалогікон / [упоряд. тексту та ілюстр., перекл., авт. вступ. ст. та прим. В. Шевчук ; гол. ред. С. Головка ; ред.: О. Вербило, О. Вітруненко]. – Київ, 2008. – С. 186–191 : ілюстр.

Дослідження творчості Памви Беринди

1. Андерш Й. Ф. "Лексикон" П. Беринди і чесько-українські мовні зв'язки початку XVII ст. / Йосип Фрідріхович Андерш // Питання східнослов'янської лексикографії XI - XVII : матер. симпозіуму / [редкол.: В. О. Горпинич, М. А. Жовтобрюх, В. В. Німчук та ін.]. – Київ, 1979. – С. 154–156.

2. Баган О. Памва Беринда – символічна постать Галичини / Олег Баган // Дивослово. – 2019. – № 4. – С. 61–63.

3. Баган О. Памво Беринда і його доба: культурософські уроки / Олег Баган // Українська мова. – 2018. – № 3. – С. 152–157.

4. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI - XVIII століть / Ярослав Дмитрович Ісаєвич ; [відп. ред. Ф. І. Стеблій]. – К. : Наукова думка, 1966. – 351 с. : ілюстр. – Бібліогр.: с. 215–249.

5. Ісіченко І. Бароко-мистецький стиль і літературна доба / Ігор Ісіченко // Дивослово. – 2010. – № 10. – С. 27–34.

6. Колосова В. П. Із спостережень над поетичною спадщиною Памво Беринди / В. П. Колосова // Радянське літературознавство. – 1978. – № 8. – С. 41–56.

7.Коляда Г. І. До життєпису Памво Беринди / Г.І.Коляда // Радянське літературознавство. – 1973. – № 1. – С. 47–56.

8.Литвинюк О. "Лексикон словенороський" Памва Беринди як соціолінгвістичне джерело / ОльгаЛитвинюк // Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18 жовт.2018 р.) / [упоряд. та ред.: О. Баган, В. Зварич ; відп. за вип.: Я. Яремко, П. Мацьків]. – Дрогобич, 2019. – С. 46–55. – Бібліогр.: с. 55 (12 назв).

9.Медуниця М. Письменник, друкар, гравер : [про Памво Беринду] / Михайло Медуниця // Історичний календар 97 / упоряд.: А. Денисенко, В. Туркевич. – Київ, 1996. – Вип. 3. – С. 224

10.Нагірняк О. Друкар, лексикограф, письменник [Памво Беринда] / Остап Нагірняк // Пам'ять століть. – 2007. – № 1. – С. 190–191.

11.Німчук В. В.Памво Беринда і його «Лексиконь славенороскїй и имень тлькованіє» / В. В. Німчук // Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступна ст. В. В. Німчука ; [відп. ред. К. К. Цілуйко] ; АН УРСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ, 1961. – С. I–XL.

12.Німчук В. В.Памво Беринда і його "Лексиконь славенороскїй и имень Тлькованіє" / В.В. Німчук // Феномен Памва Беринди крізь призму його доби: лінгвістичні та історико-культурологічні тлумачення : матер. Всеукр.наук.-практ. конф. (17-18 жовт.2018 р.) / [упоряд. та ред.: О. Баган, В. Зварич ; відп. за вип.: Я. Яремко, П. Мацьків]. – Дрогобич, 2019. – С. 217–255. – Бібліогр. в підрядк. прим.

13.Німчук В. В. Беринда Памво (між 1555-1560-1632) : [укр. мовознавець, письменник, перекладач, гравер, друкар] / В. В. Німчук // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О.Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – Київ, 2000. – С. 45–46. – Бібліогр. в кінці ст.

14.Огородник І. В.Від братських шкіл до Києво-Могилянської академії: (Стефан Зизаній, Кирило Транквіліон-Ставровецький, Мелетій Смотрицький, Лаврентій Зизаній, Памво Беринда) / І. В. Огородник, В. В. Огородник // Історія філософської думки в Україні / І. В. Огородник, В. В. Огородник. – Київ, 1999. – С. 152–199.

15.Осадчий А. Друкар, лексикограф, письменник : [про Памво Беринду] / Анатолій Осадчий // Історичний календар 2000 / упоряд.: А. Денисенко, В. Туркевич. – 1999. – Вип. 6. – С. 104–105.

16.Памва Беринда і «Лексикон славенороскїй» // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2014. – № 28–29. – С. 64–65.

17. Памво Беринда (між 1550-70-1632): [укр. педагог, письменник, лексикограф] // Позакласний час. – 2003. – №22. – Листопад. – С. 3.

18. Рожнятовська О. А. Мислитель, письменник, лексикограф. До 375-річчя із дня смерті Памва Беринди (не раніше 50-70-х рр. XVI ст. - 1632) / О. А. Рожнятовська // Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2007. – № 3. – С. 30–35. – Бібліогр. в кінці ст.

19. Савенко О. Трансформація різдвяного сюжету в декламації Памва Беринди / Оксана Савенко // Слово і час. – 2016. – №1. – С. 76–79.

20. Семчинський С. Про «румунські» слова в «Лексиконі» Памва Беринди : рецензія / С. Семчинський // Мовознавство. – 1973. – № 1. – С. 89.

21. Сенатович П. Причинки до життєпису Памва Беринди / П. Сенатович, К. Левицький // Мовознавство. – 1970. – № 6. – С. 70–71.

22. Сергійчук В. Із чим прийшли ми до Москви / Володимир Сергійчук // Голос України. – 2017. – 7 листоп. – С. 14–15.

23. Тригубенко В. В. Беринда Памво (між 1555-60-1632): письменник, лексикограф і педагог / В. В. Тригубенко // Українська педагогіка в персоналіях : у 2-х кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – Київ, 2005. – Кн. 1 : X-XIX ст. – С. 75–78. – Бібліогр. в кінці ст.

24. Філімонова Т. «Лексикон славеноросскій» Памво Беринди / Т. Філімонова // Українська мова і література в школі. – 2002. – № 7. – С. 47–49.

25. Худаш М. Памва Беринда у світлі антропоніміки / Михайло Худаш // Мовознавство. – 1974. – № 6. – С. 62–68.

26. Чуб Д. Визначальна пам'ятка української лексикографії : 350 років з часу друку словника Памви Беринди / Дмитро Чуб // Люди великого серця: статті, розвідки, спогади / Д. Чуб ; передм. Ю. Бойка. – Мельборн, 1981. – С. 117–120.